

Elsőszobák Kisgyalánban

LANSZKI-SZÉLES GABRIELLA

Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem Kaposvári Campus,
H-7401 Kaposvár, Pf.: 16. e-mail: Lanszki-Szeles.Gabriella.Edit@uni-mate.hu

LANSZKI-SZÉLES, G.: *First rooms in Kisgyalán.*

Abstract: My goal was to capture clean rooms in Kisgyalán, Outer-Somogy in their current state and to explore their history. For decades, clean rooms have been forgotten almost everywhere in the country. However, in Kisgyalán, these – as we call them – ante-rooms, in fewer and fewer places, but are still exist, revealing their hidden treasures to us, the interiors of cabinets over 100 years old, the eiderdowns and pillows of the sown beds.

Keywords: tradition, village community, celebration, furnitures, holy pictures, photographs, pillows, bedspreads

A Külső-Somogy kistájához, Kaposvár vonzáskörzetéhez tartozó Kisgyalán paraszti kultúrájából az elfogadott terminus szerint elnevezett tisztaszobák számbavételét és ezek tárgye gyűjtéseinek leírását, az évtizedek alatt bekövetkezett változások nyomon követését tekintettem feladatomnak. Kisgyalán elsőszobáinak a jelenben betöltött szerepére helyeztem a hangsúlyt. Az elsőszoba elnevezés az általánosan használt, a parádés szoba megnevezés itt nem ismert. Hivatkozás esetén a *tisztaszoba*, saját példáinknál az itteni szóhasználattal élve az elsőszoba szót alkalmazom. Az elsőszobában mindig a család legértékesebb, legföltettebb tárgyai kerülnek elhelyezésre, azok a dolgok, amelyekhez kötődünk, és ami még fontos szempont, nem alszik sem családtag, sem vendég az elsőszobában, szinte soha.

Az alvással kapcsolatban sajnos pont én voltam az egyik szabályszegő, de csak egyetlenegyszer, 1974-ben Néth Valériával, iskolatársammal 7, illetve 6 éves gyerekként aludtunk ebben az elsőszobában, amikor a falu első (szélső) házában lakodalomra voltunk hivatalosak. Azóta sem, soha nem aludt senki ez ideig ebben a szobában. Nagynénémnek feltettem a kérdést, miért nem a szokásos módon, a középső szobába „*tettek le*” bennünket aludni? Nem gondolkodott a válaszon. „*Kislányok voltatok, odatettünk benneteket, hogy szép helyen legyetek.*”

Ez a szép hely, ahová gyerekként is ünnepélyes esemény kapcsán mentünk csak be, amikor is az ágyakon sorakoztak a csokinyulak, narancsok, mikulások, tábláscsokik. Vagy ha a hűtőládából a vasárnapi ebédhez a disznóölésből vagy tyúkvágásból származó csomagot kaptuk.

Szüretibálra vagy jelmezbálra való készülődéskor is ide kellett szaladni, hogy a tükörben megnézhesük magunkat. A lényeg, hogy az elsőszobának így módon a vezető szerepe megvolt idáig.

„Az, hogy egy adott térben és időben élő generáció mit tart szépnek, jónak, értelmesnek, fontosnak, mit ítél megőrzésre vagy pusztulásra, mindig az adott csoport értékse zmléletétől függ. Így a kultúra különböző (tárgyasult vagy éppen szellemi) megjelenési formái tűnnek fel és el.”¹ Az itt ismertetésre kerülő tisztaszobáknak 59 éve, a leghosszabban berendezettnek pedig 121 éve folyamatos a léte, a tárgyak közül van, ami ennél többet megért. A múltbéli létrehozásuktól való távolodás következtében felhalmozódásnak, ugyanakkor a divatjamúltnak ítélt tárgy eltávolításának vagy ellenkező esetben a régi megújításának lehetünk tanúi. Az adott tárgyat illetően, attól függően: „*Mit is gondoltam ki, megtartsam-e, vagy sem.*”

„A hagyományok világában is az új küzd a réggel, az életképes az életképtelennel, s mindaz, ami a hagyomány világához tartozik, sokféle tényező révén alakul ki s távolról sem egyidejű és egyrétegű.”²

Kisgyalán vallását tekintve római katolikus. „A csele dség Somogyban is szinte egységesen a katolikus felekezethez tartozott.”³

Az elsőszobák megőrzésével a tulajdonosok fenntartják paraszti kultúrájuk egy szeletét, önnön örömrükre, ez a fajta reprezentáció az identitás kifejezője is egyben. Az etnográfiai leírás a népi kultúránk örökségének megőrzését is szolgálja.

A Malonyai Dezső által szerkesztett, A magyar nép művészete című néprajzi-művészettörténeti szintézis száz év távlatából is segítségül hívható. Ebben az alapműben leírt tárgyak közül ma is van, ami ugyanúgy díszíti egyik-másik házat, parasztudvart.

Idézet a műből: „A tiszta szobában két sifonér, vett ág, óra, varrógép, tükör; a sublaton egy-egy figura s üvegek; már van »fogas« is, rajta asszonyi ruhák. László Jánosné házában lánya, Német Józsefné lakik. Szegény asszony megdöbbsent és elsápadt, amikor azt hallotta, hogy ezt a házat lefotografálták. Azt értette, hogy lefoglalták. Alig tudtunk lelket verni belé.”⁴

„Pedig a fénykép legalábbis olyan fontos objektuma a néprajzi gyűjtésnek, mint maga a tárgy. Sőt a tárgyak egy részét (épületek, nagy szerszámok) pedig legjobban csak fényképpel lehet bemutatni.”⁵ A digitális fotózás elterjedésével az információs fájlok pontosan meghatározzák a fotó készítésének időpontját. A fényképe-

1 Nagy 2013, 3.

2 Gunda 1991, 7- 8.

3 Eperjessy 2006, 397.

4 <https://mek.oszk.hu/01600/01671/html/index.html> Letöltés ideje: 2020. 10. 25.

5 Szilágyi 1984, 602.

zógépek ma már számítógépes program segítségével a GPS-koordinátát, a felvétel pontos helyét is rögzítik. A fotózás iránt elhivatott, fotográfusszakmát tanult fiam fényképezőgépe, amivel a fotókat készítette, megfelel a korszerű fotózás feltételeinek.

Már „a 17. században a fekvőbútorok számára hoz képest sok a fölös ágynemű. (...) A »felvetett ágy« az ágynemű nagy tömegén túl újfajta ágyazásmód és ágyfunkció elterjedését jelzi. Benne a paraszti otthonokban a 18. századtól népszerűvé váló díszágyak elődjére ismerünk. Ennek a magasra vetett, használatától megkímélt parádés ágynak már nem elsősorban a kárpitok, hanem a hímes párnák és lepedők a fő ékeségei.”⁶ A 21. századra is megmaradt a hímes párnák fontossága, valamint a sok-sok használaton kívüli ágynemű szerepe az előszobákban.

„Megjelenik a tisztaszoba. E megkímélt, rendet és presztízst szolgáló, gyakorlatilag lakatlan „vendégszoba”-t már a 18. század második felében megtaláljuk egyes gazdag paraszti házakban, meghonosodása azonban olyan lassan zajlik, hogy még a 19. század végén sem jut el az ország minden részébe. Virágkora az árutermelő alföldi tájakon a 19. század második felére, végére tehető.”⁷

A legrégebbi bútorleírásnak Büssüben (Kisgyalán szomszéd községe) bukkantam a nyomára, ami Kisgyalánból került oda. „Györfi Istvánné Major Annának írásban rögzített végakarata után értesülhetünk a halála után a leltár felvételéről (Leltárív 1865-ből). A végrendelet 1864. január 12-én kelt. 1865. február 25-én pedig már „elhalt Györfi Istvánné hagyatéki leltára felvételét március 18-án 865. évben Gyalánban.”

„Amely leltárból következtethetünk a Györfi család korabeli gazdasági felszereltségére, életminőségükre, társadalmi helyzetükre.”⁸ Jelen esetben csupán az ingatlan javakat sorolom fel.

Ingatlan javak:

Egy és ¼ polgári birtok, Egy 10 öles hosszú lakóház szalmafedélre avult, Egy 6 öles istálló felszerelt szalmafedélre avult, Egy 3 öles kamara szalmafedélre avult,

Bútorokban: Egy kemény faasztal, 3 szék avult, Egy asztalmelléki sarokpad, 3 fanyoszolya avult, 3 képek, egy tányéros fafogas. egy tükör⁹

Az asztalmelléki sarokpad meglétéről a sarkos berendezésre, szegletre rendezésről, vagyis a diagonális rendszer alkalmazására lehet következtetni.

„A diagonális lakásrendet lényegében a parasztházak további nagybodása sem változtatta meg. Amikor a XVIII. század végén, XIX. század elején megjelent a házakban a második, a »parádés szoba«, általában ennek a berendezése is az öröklött szabályokhoz igazodott, a különbség inkább a kétféle szoba használatából, díszítettségéből adódott.”¹⁰

A visszaemlékezés a sarkos elrendezést már nem tudja tanúsítani, az 1920–30-as években születettek már a közepre rendezett felvetett ágyak, a mellettük elhelyezett akasztós és polcos szekrények vagy ezek ágyakkal szemközti falon történő elhelyezéséről emlékeztek meg. Esetenként akár négy szekrény is, anyósé, menyé is helyet kapott az előszobában. A két ágy végébe került az asztal, székekkel vagy keresztbe egy kisebb, kárpitozott ágy. Az utcára néző két ablak között áll a tükrös állvány, ahol két ablak van elől a házon.

„Reánk maradt igen régi eredeti darabok és tudományos feljegyzések hiányában tudományos szempontból nagy szerencse a parasztságnak ez a konzervatív természete, ragaszkodása a régihez, mert megtartott az utókor részére sok olyan régi jellemvonást, amelyeknek segítségével legalább nagyjában, többé-kevésbé pontosan mégis megtudjuk állapítani a parasztbútor eredetét. (...)”

Az ablakokról soha sem hiányoznak a tiszta fehér függönyök és az elmaradhatatlan virág; a szoba minden részében alkalmazott sok színes és fehér takaró és kendő, (...) a díszes ágynemű és sok mindenféle apróság az, ami kiegészíti a szoba berendezését, s mindez a szobát mégis kedvessé és lakályossá teszi.”¹¹

„Az 1950-es évek óta egy harmadik fajta szobaberendezés jött divatba. Ezt azonban már nem helyi asztalosmesterek vagy vásáron vett kisipari holmi alkotja, hanem gyári fényezett bútor, mit sorozatban készítenek. Tulajdonképpen kétszemélyes hálószobák ezek, egymás mellé állított, ágyakkal, éjjeliszekrényekkel, fésülködőasztallal és két nagy ruhásszekrényel. Legújabbban a két ágy elé dívánt állítanak, sőt kis asztalt is két vagy négy székkal. Ez a bútor azonban teljesen megtölti a szobákat, zsúfolttá teszi. Csak a használatlan tiszta szobát rendezik be ily módon, a lakószoba párhuzamos berendezésű marad.”¹²

„A paraszti kultúrában a használati tárgyak olyan vonásokkal ruházódhatnak fel, amelyek a dísz tárgyak státusába emelik azokat. Képzőművészeti értelemben vett műtárgy például az olajnyomat, azonban kívülről kerül be a paraszti használatba, ahol a falidísz funkcióhoz még egyéb nem művészi funkciók is járulnak. A kép megjelenése jelentősen megváltoztatta a ház belső és közvetlen külső tereinek elrendezését, tárgyegyütteseinek jelentőségét.”¹³

Az 1865. évi hagyatéki leltárban „3 képekről” is értesülhetünk, amelyek vélhetőleg a „3 avult fanyoszolya” fölötte függhettek.¹⁴

„A képhasználat tanulmányozása világossá teheti a népi díszítőművészet és a népi képzőművészet közötti határokat, amelyek a hagyományos paraszti kultúrában is konceptuális megkülönböztetést jelentettek. Az adott helyiségben, például a tisztaszobában összekerült tárgyakat a helyiség egészé-

6 Zentai 2002, 138.

7 <https://mek.oszk.hu/02100/02152/html/04/83.html> Letöltés ideje: 2020. 10. 25.

8 Lanszkiné Sz. G. 2007, 57–58.

9 A végrendelet 1864, leltárív 1865-ből, Horváth György (Fonó) magántulajdona.

10 K. Csilléri 1972, 14.

11 Cs. Sebestyén 1929, 275–276. 261.

12 Fél-Hofer 1967, 113.

13 Verebélyi 2015, 14.

14 Nem tartom kizártnak, hogy ezek a képek az 1901-ben épült házban ma is megtalálhatók.

1. ábra. Mária-ház

2. ábra. Szentkép

nek funkciója kapcsolja össze és határozza meg.¹⁵ A középen lévő ágyak felett nagyméretű, fektetett téglalap alakú szentkép függ, „dupla nagyságú szentkép”. Ennek egyértelmű magyarázata, hogy a két ágy fölött jobban kitölti a teret a fektetett kép, ahogy elhangzott: „a szimmetria kedvéért történt így”.

A Jézus Krisztus-, valamint Szűz Mária-arcok nem az elsőszobában, hanem a második vagy egy hátrább lévő szobában találhatóak mindenkinél.

„A nép azonban még érzi a szimbolikus ábrázolásból áradó jelentést, az ő művészi felfogásával egyezik az egyházi művészet alkalmazottsága. Minden templomi képek, tárgynak a vallásos gyakorlatban rendeltetése, szerepe van éppen úgy, mint az ő művészi módon kiképzett környezetének.”¹⁶ „Majdnem minden háznál volt szentkép. Mindenki törekedett, hogy valamije legyen. Kaposváron, ahol most a nagy buszmegálló van, volt az asszonypiac, ahol a szentképeket árulták, hitvány kis helység volt. Két szentképet tettek egymás mellé, vagy dupla képet ami nagy kép, 2 ágy fölé való. Az 1880-as években Mária viaszszobra volt felöltöztetve üvegkeret mögött.”¹⁷ „A 19. század második felében az ország nyugati területének katolikus lakossága körében teret hódított a polgárosodó parasztság tisztaszobáinak szent sarkát díszítő »Mária-ház« divatja. A szobrot az asszonyok öltöztették fel színes ruhácskába, mellé tették a lányok menyasszonyi koszorúját és a vőlegény bokrétáját, majd szentképekkel és művirággal díszítették. Ez rendkívül színes és gazdag látványt nyújtó kompozíció.”¹⁸

A Mária-ház jelen esetben is az egyik elsőszobában található (1. ábra), megőrizte elsőbbségi szerepét. Azonban már a 21. század első felében vagyunk, szent sarok

nem lévén, vélhetően az 1901-es háznak az elődjében még ott helyezték el a Mária-házat. Ma az elsőszoba bejárati ajtajával szemben, a két ablak között, a tükörállvány fölött, középen van elhelyezve. A 2. ábra az elsőszobában lévő kisszekrényen van elhelyezve.

Kettő elsőszobában, ahol a két ablak között van a tükörállvány, szemben az ajtó, a tükör felett a család számára a legfontosabb fotók, a fiatal felnőttként elhunyt fiú keretbe foglalt ballagási fényképe, továbbá szentképek láthatók. A szentkép alatt kapott helyet a fiatal pár fényképe, ahol a hármastablak van középen.¹⁹ Itt a fénykép korjelző értékű is, az esküvő 1947-ben kötött, akkor nem volt mód esküvői fotó készítésére, ezért a kicsit később készült fényképfelvételen polgári viseletben láthatóak a fiatalok. Megfigyelhető, hogy az első három generációról készült fotó, a szülőkről, jelenkori tulajdonosokról és gyerekeikről készült képek az elsőszobában kerültek elhelyezésre. Az unokákról már sokkal több a fotó, talán ezzel is összefügg, hogy a negyedik generációról készült képek már hátrább, legtöbbször a második vagy harmadik szobába kerültek, ezek szintén legtöbbször keretbe foglalt fényképek.

A díszítésekben akár évtizedenként történnek változások a növekvő életszínvonal, továbbá a külső divatirányzatok hatására is. Így is sok esetben a túlzásfűlés a jellemző, ennek „elkerülése” érdekében történnek olykor selejtezések. Az elsőszobában szinte biztos, hogy díszítványok soha nem fügtek Kisgyalánban. Ugyanúgy a suba is legtöbbször csak a másik szobákban kaphatott helyet a falon, a saját paraszti kultúrát képviselő elsőszobába illő tárgyak iránt elvárt igénynek kevésbé felelt meg. A nem saját paraszti kultúrát képviselő makramék, amik azonban tetszetős díszítmények, amelyeknek az elkészítése

15 Verebélyi 2015, 14.

16 Bálint 1937, 11–12.

17 Bóna Lászlóné (Széles Rózsa, 1930–2021) szíves közlése.

18 Selmeczi 2014, 234–235.

19 A múlt században (19. sz.) vagy e század elején (20. sz.) épült házak közt nagyobb méretű szobákat találunk. Fél E. Hofer T. Nálunk is igaz ez a megállapítás, az 1940-es évek után épült szobák átlagosan 4 × 4-esek, az azt megelőzőek 4 × 4,5-esek.

3. ábra. Kalocsai mintával hímzett párna

ügyességet igényelt, bekerülhettek az elsősobába, azonban nagyobb eséllyel került ki onnan, mint egy hímzett párna. A makramé az 1980-as években készült, abból egy esetben az elsősobában és a másodikban is található egy-egy makramédísz, unokahúgok készítették. Talán még „friss az emléke az alkotásuknak”, ezért még a falon függenek. A tárgyak bizonyos szintű felhalmozódásának lehetünk tanúi, amelyek a különböző évtizedekben kerültek az elsősobába.

Az 1970-es években volt divat a subakép, az 1980-as években a makramé, ezeket ma már nem készítik. Ahogy divatba jöttek, olyan sorrendben le is kerültek a többi szoba falairól is.

A fényes selyem hármás hímzett párnák közül az egyik elajándékozásra került, a másik padlásra, vagy épp elégetés lett a sorsa a párnának. Amelyek élénk rózsaszínű, égszínkék, óarany színekben készültek az 1960-as években a ház asszonyai által. Az ágyvég-, háttámlapárnák sok, precíz munkát igényeltek elkészítésük során, a raffolás²⁰, a selyem ráncokba szedése adta meg a fő díszüket. Ezt a párnát puha forgáccsal tömték ki. Amit aztán hímzőfonallal kihímeztek, vagy kibökdétek a mintát. Kisgyalánban böködöttekre emlékszem, de már a szülői házban sincs meg, ellenben az 50 éves matyó párnával. „Hármás párna, fényes selyemből, a fonal nem selyem, cérnás, böködöttű volt hozzá. A mintát egymásnak adtuk, mindenki böködte, Budapestről hozta a Farkas Józsi az anyagot. A kész vánkos könnyű szíaccsal volt kitömve. Divat volt az 1970-es években a suba, 1980-as évektől a makramé.”²¹

Sok esetben szintén szomorú sors jutott a szalmával kitömött, kör alakú, húzott szélű gobelinpárnáknak is, és a „böködött macskáknak” is, amelyek az 1950-es években készültek, mivel mára „avéttnek” minősülnek, kidobásra is került belőlük. Azonban látható, hogy van, ahol ragaszkodnak hozzájuk, *Zsúpszalmával volt kitömve, a gömbölyű vánkos guggos²² volt, fölborzoltuk.*²³ A subaképek kevés kivétellel kikoptak azóta.

²⁰ Laza, vasalatlan ráncokba szedés.

²¹ Bóna Lászlóné (Széles Rózsa) szíves közlése.

²² Kisebb, laposabb párna. A guggos bab, bokorbab is alacsonyabb a futóbabnál.

²³ Csima Lajosné (Vörös Erzsébet, 1940) szíves közlése.

4. ábra. Matyó terítő

Amikor a saját ízlésvilágot tükrözi a tárgyunk, megküzd az idővel. Időtálló, esetenként újra el is készül, a három faluban ez a kalocsai minta. Nemcsak a díszpárnákat, hanem a falvainkban az 1980-as években hímzett miseruhákat is díszíti kalocsai minta.

Az 1960-as években kalocsai mintával hímzett vászonpárna elvásott, ezért a 80-as években nagynéném újra hímezte napszövetre (3. ábra). A saját ízlésű tárgyak időtállóak. Bizonyítottan újra és újra megújulnak.

Ugyanígy megőrzésre kerültek a matyó terítők, matyó miseruhák is. Bóna Lászlóné szíves közlése: „Az 1930-as években, kislány voltam, jól emlékszem, mikor jöttek a kövesdi asszonyok, és illően kérdezték: hol lakik a templomatya, mert meg szeretnék mutatni a miseruhát, amit eladásra hoztak.”²⁴ Vásároltak miseruhákat és terítőket is. Ezek mindmáig megvannak, Kisgyalánban, Göllében egyaránt, amit 1930–50 között vásároltak. A terítők rojtos szélűek, van, amelyiket Hévízen vásárolta mennyének apósa (4. ábra). „Matyó asszonyoktól gömbölyű asztalokra vettük. Tele volt virággal, ki van sallangozva. Lógnak a rojtok rajta, Süle Rózsi néni is vett.”²⁵

„A matyó árusító asszonyok felbattyuztak, a varró-asszonyoktól összevásárolták a terítőket, ezek nem tipikus matyó terítők, kereskedelmi termékek, nyolcas osztott öltésű (nem lehetett átölteni), tömör minta, selyemfonallal hímezve. Sötétkék, piros, sárga dominál.”²⁶

„A matyó hímezés divatossá válása és kereskedelmi árucikké »emelkedése« sajátos hálaló életformát alakított ki a matyó asszonyok körében. »Batyuzásnak«, »faluzásnak« neveztek Mezőkövesden azt a migrációs tevékenységet, melynek során a matyó asszonyok a batyuba-kosárba halmozott kézimunkákkal hátukon távoli vidékeken próbálták meg értékesíteni a matyó hímezéssel kivarrott különböző textíliákat. (...) Szívesen vásárolták a matyó kézimunkákat más vidékek még élő népi kultúrájában a helyi hiányok pótlására, avagy divatjelenségből.

A matyó hímezéses textíliákat az adott falu helyi ízléséhez és hagyományaihoz alakítva e »kézimunkák« beilleszkedtek a még élő helyi népviseletbe, szokásvi-

²⁴ Lanszki-Széles 2020, 310.

²⁵ Bóna Lászlóné (Széles Rózsa) szíves közlése.

²⁶ Csirmaz Éva (Mezőkövesd) szíves közlése.

lágba.²⁷ Például a matyó hímezés helyet kapott a gazdag sárközi lányos viseletben is.

„A gazdag sárközi lányok kelengyjének is része lett a század 20-as éveitől (1920) az akkor már országszerte divatos, fekete alapon kék vagy sárga selyemmel hímezett nagy rózsás, rojtos szélű matyó asztalterítő.”²⁸ Az imént említett 1920-as évek és saját kutatásom között eltelt száz esztendő, és azt tapasztaltam, hogy a rojtos végű matyó terítők még most is ott díszlenek az általam vizsgált elsősobákban, van, ahol, a szekrények is rejtenek még néhányat.

Családi és baráti kapcsolatok révén Mezőkövesden sok családnál megfordultam az elmúlt 30 év alatt, így tapasztaltam, hogy ott a szobákat díszítő párnák, terítők, fehér alapon piros matyórózsás hímezések. Kül-ső-Somogyban az árusító asszonyoktól vásárolt rojtos szélű, selyemcérnával hímezett terítők találhatók meg, Mezőkövesden az itt vásárolt matyó terítőkhöz hasonlókat nem láttam. A Külső-Somogyban található terítők kereskedelmi termékeknek készültek eleve. Matyó oltárterítőt az 1980-as években Göllében is hímeztek, 2018-ban bérmálás alkalmával is díszítette az oltárt.

„Egy-egy népművészeti táj – Kalotaszeg, Matyóföld, Sárköz – felfedezése, amiről a néprajzi kutatásaink is számot adnak, a kereskedelmi hasznosításon túl átalakította az eredeti használók és az előállított tárgyak közötti viszonyt egykor és ma is.”²⁹

Az 1960-as években volt divat a horgolás, az elkészült koralakú terítők az elsősobába az ágyközépre vagy a széktámlákra kerültek, ahol sok esetben most is.

A polcos szekrények belső széleire gépi csipke került. Az ágyterítő „*eleinte nem volt bársony,*” szövetterítők voltak, a legrégebbiek az 1901-ben épült házban lévő elsősobában, szecessziós növényi ornamentikával díszítettek. A liliomos ágyterítőt mindmáig gyakran emlegette 90 esztendő nagynéném, ha valamiből egy két darab van egy közösségen belül, és szép, mindenki tud róla.

„Külön is érdemes figyelni arra, hogy a 20. század elejének szecessziós stílusjegyeket használó, növényi ornamentikával rendelkező tömegtermékei – a petróleumcsillártól az ágytakaróig – milyen természetességgel simulnak bele a paraszti lakásberendezésekbe, feltételezhetően nem csak közvetlen polgári hatásra.”³⁰

Ha megnézzük a dél-dunántúli tájházakat, ahol már mint múlt szembesülhetünk az elsősobák berendezéseivel, a 2008-ban a Dél-dunántúli Tájházak kiadványában 22 közül háromban, a nagytótfaluiban, szentlászlóiban és a varsádiban középre rendezett ágyak találhatóak a tisztaszobákban. Ugyanolyan szövetterítővel van mindegyik ágy letakarva a tájházakban, mint ami, az általam vizsgált 1901-ben épült házban is megtalálható az ágyvégekre helyezve.

Az 1930-as évek után jellemző díszítőelemek nem találhatóak meg a tájházak tárgygyűjtései között, úgy mint a bársony ágyterítők, hímezett párnák, horgolt terítők, babák, plüssök, amiktől tulajdonképpen ma élnek az

elsősobák. A tájházak korábbi időszakot képviselnek.

A három tájházban a középre rendezett ágyas tisztaszobák vagy a saját községben lévőkben a bútor elhelyezése ugyanazon szempontok szerint egységesen történt, a rekonstruált tájházi és a lakott házakban egyaránt. „*Éppen úgy vannak a bútorok, mint énnám!*”³¹ Ez a tárgyilagosan elhangzott mondat erre az egyöntetűsége utal.

„A tárgyakhoz, tárgyegyüttesekhez való kötődés közösségekre is jellemző lehet, ugyanis kapcsolható hozzájuk a kollektív memória is. (...) Továbbra is őrzik azt a sokrétű értékrendszert, amit »életük« során akkumuláltak, viszont kiállítva az emlékeztető vagy tanúsítvány jelleg kerül előtérbe, célja a történetiség kifejezése.”³²

Az egyediséget a belső és külső saját díszítések adták meg. Nemcsak az elsősobában, hanem a gazdasági épületekben is az alapvető egyöntetűsége való törekvés igaz falvainkban. Az istállóspajták alapterülete, ablak, ajtók, jászlak elhelyezése is egységes, de a díszítettség eltérő.

„A díszítések egyaránt igényesek, a téglá és a fa építészeti elemeken egyaránt. A tégladíszeket a csúcsfalon igyekezett mindenki más-más módon alkalmazni. A legtöbbször ezek szimmetrikus, dupla díszek. (...) A díszek egy esetben sem egyformák, de ennek ellenére az egyöntetűség benyomását keltik a szemlélőben. Tanúskodnak a készítésük során az aprólékos munkára is kiterjedő igényességről, ami bizonyítja, hogy tulajdonosaik nem a mulandóság számára építkeztek.”³³ Ha már az egyöntetűség elvezetett az istállókhöz, érdemes megnézni az elsősobával való kapcsolatukat.

„Az istállóban alvás erősen érdekelt. Tudtam, hogy ha nem nagy családról volt szó, akkor is aludt egy férfi vagy fiatal pár az istállóban. Miért? Mikor volt egy fűtetlen első szoba, ahol a halottat is szokás volt felavatalozni. Az istálló viszont az állatok révén meleg volt, fűtőanyagra meg nem volt mindig pénz. (...) A fiatal asszonyok csak szülés, gyerekágy idejére vagy betegség esetén kerülhettek be a középső szobába, de nem az elsősobába! Ezek a családok jelenleg élő tagjai természetesen a lehető legjobb körülmények között élnek.”³⁴

A változó időben községeink elsősobái két rendszert mindenképp megélték, de gyökereik az azt megelőző korokba vezetnek vissza. Az 1901-ben épült ház a maga valóságában, azóta minden ízében, porcikájában őrzi múltját. Túlélte az Osztrák-Magyar Monarchia időszaka alatt Ferenc József császárságát és magyar királyságát, a király nélküli királyságot, azt követően megélt két rendszerváltozást, az első rendszerben tanácsháza funkciót kapott, majd ennek betöltése után „sorait rendezve”, még mindig itt van, folyamatosan őrzi értékeit. Az elsősobájától a padláson, pincén keresztül minden berendezése eredeti. A gazdasági épületre ugyanez vonatkozik. Ezt már igazán nem szabadna veszni hagyni!

Nagyfokú alkalmazkodóképességre vall létrehozóik részéről, hogy minden körülmények között megőriz-

27 Fügedi 2001, 57-58.

28 Flórián 1992.

29 Verebélyi 2015, 6.

30 Verebélyi 2015, 6.

31 Bóna Lászlóné (Széles Rózsa) szíves közlése.

32 Fejős 2003, 89-91.

33 Lanszkiné Széles - Lanszki 2014, 255.

34 Lanszkiné 2007, 127.

ték az elsősobákat is, amelyek léte nem függ az épp aktuális politikai háttértől, hanem csakis a parasztság értékrendjétől, „konzervatív természetétől” függ.

Kisgyalán e témában érintett családjainak története

Ennek az értékrendnek a megismeréséhez a múltba kell tekinteni, és így a kötődés eredete gyorsan kiderül. Kisgyalánban már az előző generációt is ismertem.

Ennek a területnek a teljesen magyar lakosságú települései, ahová több összeírás névanyagának elemzése alapján tudjuk, egyetlen „idegen”, azaz nem magyar népcsoportba tartozó telepese sem érkezett 1720 és 1727 között a következőkbe: Gölle..., Fonó, Boronka, Büssü, Kazsok, Várda, Zimány, Gyalán.³⁵ Gyalán mint lakott hely a megyei adóösszeírásokban először 1718-ban szerepel. Az 1718-as összeírás³⁶ Michael Szélest tartja számon, Batté³⁷: Györfi, Szabó, Mosdós: Bóna, Gellye³⁸: Bodó, Csima családok is éltek.

A neveket olvasva több mint 300 éve letelepültek ezek a családok a környező falvakban is, amelyeknek leszármazottjai itt őrzik azóta is paraszti kultúrájukat.

„Ámbár ha megnézzük, a jobbágy amúgy sem költözödött évszázadokon át letelepedése helyéről. Ha eget-földet megmozgató kényszerítő erő nem készítette erre, ma is itt élnek ezekben a községekben ugyanazoknak a családoknak a leszármazottjai. (...) Röghöz kötötték kevés kivétellel saját magukat, ahhoz a földhöz, amit önmaguk tettek termővé, próbálták gyarapítani utódaik számára, és ragaszkodtak hozzá tíz körömmel, amit verejtékes munkával műveltek, szántottak, vetettek.”³⁹

Van, aki a szegényparaszi réteget képviselte a II. világháború előtt a témában érintettek közül. A 300 itt töltött év alatt volt ideje a jobbágyteleknek elaprózódnia. A gazdag paraszti réteget képviselő közül éppúgy van példa az elsősoba megőrzésére. A volt uradalmi alkalmazottak közül is van, aki éppolyan fontosnak tartja az elsősoba létét. Ugyanolyan arányban képviselik magukat születésükkor az ezekbe a rétegekbe tartozók.

„Leteledés szerint vizsgálva ezeket a családokat (...) a házasságkötést követően valamelyik vér szerinti felmenővel együtt lakók (konszangvinolokális típus) voltak. Utóbbi esetben általában a fiatalasszony menyként ment házastársa szüleihez, ritkábban fordult elő a vőül menés. Utóbbira többnyire akkor került sor, ha a férj alacsonyabb társadalmi szintről került ki, vagy a feleség családjában nem volt férfi munkaerő.”⁴⁰

Számszerűsítve a származást, egyik esetben gazdag paraszti a szóban forgó család, akiket kuláknak is minősítettek, ide vő került vidékről.

Egy esetben pedig szegényparaszi családból származó lány a szintén szegényparaszi családból származó fiút választotta, „aki két házzal lakott odébb,” és oda került menynek.

Egy esetben az 1950-es években, amikor még nem volt kiforrott a rendszer, de már a föld a közösben volt, középparaszti házba a volt uradalmi alkalmazottak közül „lányt vittek”. A feleségek megözvegyültek mindhárom elsősobával rendelkező házban, 2021-ben az elsősobát megteremtő Nagynénem is elhunyt.

Felajánlások, gyűjteménybe mentés

Több esetben az is tapasztalható, hogy a szülők halála után, ha a következő generáció a városban él, hétvégi házként használja a szülői házat, éppúgy megtartotta az elsősobát, éppolyan elrendezéssel. Azonban az ágyak már nem felvetettek, kevesebb a díszítés a falakon, ágyon egyaránt. Természetesen a megőrzésnek ez a módja anyagi javak függvénye is. Tapasztalható, hogy több család őrzi a felszámolt elsősobabútorokat, és fölajánlotta a leendő tájházba. Kisgyalánban a helyben lakó és a városba (Kaposvárra) beszármazott középkorú generáció gondolatai közt ott van az ilyen jellegű megőrzés lehetőségének gondolata azontúl, hogy a maguk valójában is találkozhatunk az elsősobákkal.

„A hagyományokhoz kötődő családoknál, a 70 éven felüli korosztálynál találhatóak ezek a szobák. A felvetett párnákkal, dunyhákkal magasított ágy díszes takaróval borítva, az ágy feletti szentkép, feszület a szobának komoly, ünnepélyes hangulatot sugall. Jó bemenni, megnyugvást találni a kissé emelkedett múltat őrző, idéző e'ső szobába.”⁴¹ Ezt 15 évvel ezelőtt írtam, azóta a korosztály 80 éven felüli lett. Mint ahogy az elsősobáról is élettel teli fénykép készült (5. ábra) akkor, és készülhet most is.

5. ábra. Készülődés

Kisgyalánban 2007-ben fotóztam először elsősobákat, amit ha összehasonlítunk az 1901-ben épült házban készült 2020-as fényképekkel, az ágy végében lévő olajzöld szövetterítőt (6. ábra) (a dél-dunántúli tájházakban készült fotókon⁴² is hasonlóak láthatóak) kicserélték egy suba falvédőre, és az olajzöld szövetterítőt az

35 Szita 1993, 28.

36 MNL Somogy Megyei Levéltára 1718. Ö. 141-141/a

37 Baté

38 Gölle

39 Lanszkiné 2007, 25–26.

40 S. Lackovits 2017, 65.

41 Ézszerűnek is tartom: minek az energiát pazarolni, ha senki nem tartózkodik bent huzamosabb ideig. Ez a paraszti spórolás egyik módja ma is, felesleges kiadás nincs.

42 Kapitány 2008. o. n.

6. ábra. 2007-ben készült kép

7. ábra. 2020-ban készült kép

8. ábra. 2007-ben készült kép

9. ábra. 2020-ban készült kép

10. ábra. 2007-ben készült kép

11. ábra. 2020-ban készült kép

ágytámla elejére került. (7. ábra) A második szobában átrendezés történt, a kereszt és a szentképek a helyükön maradtak, a fekete korszakban lévő piros rózsaszál úgyszintén ugyanott található a kereszt alatt, csak nem a sublót közepén, hanem egy asztal szélén. (8–9. ábra) Az ágy és a szekrény átkerült a harmadik szobába, egy díszpárna-áthelyezés történt az elsőszobába.

Az 1963-ban készült házban a bársony ágyterítő (10. ábra) cserélte ki nagynéném kevésbé tetszetős rózsaszín műselyem terítőre. (11. ábra) Valószínűleg csupán az újítás szelleme vezérelte ebben, mert továbbra is az immár az ágyakba bevetett bársonyterítők sorsa iránt érdeklődött, miután beköltözött a Taszári Idősek Otthonába. A műselyem terítő megvásárlására a román utcai árusok túlbuzgó kínálása készíthette. A párnák száma továbbra is hat maradt, két „*kalocsai díszvánkos*” közül egy átkerült a középső szobába, egy pedig „*el lett ajándékozva*”.

Göndöcs Béláné (Harsányi Margit) portája

Az 1901-ben épült ház, amely tulajdonosával, Göndöcs Bélánéval (Harsányi Margit) látható (12. ábra). A ház a helyi építési hagyomány reprezentálója, a néprajztudomány és agrártörténet szempontjából is értékes. Az épület szalagtelken helyezkedik el, téglából épült földszintes, nyeregvetős, tetőszerkezete szarufás-torokgerendás. A cserép eredeti 1901-es, „hazai sindő, hosszúkás, duplán kellett tenni, mindmáig nem ázik be”.⁴³ Az utcai homlokzaton két egyenes záródású, eredeti beépítésű ablak⁴⁴ zsalugáterrel, az oromzaton két padlásszellőző nyílás található. Díszítésként négy bordóra vakolt, térhatású jón oszlop emelkedik ki a falból, amelyek a homlokzatot és a falazatot elválasztó díszítést „tartják”.

Boltíves pillérek (13. ábra) alatt húzódik a pitar⁴⁵, amelyet az oldalfalakon túlérő cseréptető fed, padozata négyzet alakú (14. ábra), téglával burkolt.

Az első három szoba egymásból nyílik, a közép-sőben és az azt követően a pitarról is nyílik ajtó. Ide nyílnak a szobák és a konyha ablakai is. A konyha, kamra, pince, gazdasági helyiségek szintén a pitarról nyílnak. A pitarra nyíló ajtók úgynevezett „*köpnöyeges*” kétszárnyú ajtók. A szobák között egyes ajtók vannak.

„*Igyenes ház a Harsányiéké, pitarban téglajárda, keskeny telekre nem lehet hajtott házat építeni.*”⁴⁶

„Számomra a megbecsülés jele volt (2007), hogy Göndöcs Béláné⁴⁷ a fényképezés megengedésekor külön kulccsal nyitotta ki a zárt első szobát. Ugyanúgy, mint valamikor a gazdaasszony privilégiuma volt a kulcsra zárt kamrát kinyitni.”⁴⁸ 2020-ban lánya vezetett

12. ábra. Göndöcs Bélánéval (Harsányi Margit) házával

13. ábra. A pitar boltíves pillérei

14. ábra. A négyzet alakú, téglával burkolt pitar

43 Bóna Lászlóné (Széles Rózsa) szíves közlése.

44 Erősíthette az olyan rendelkezés is, mint ami 1828-ból a Jászságból ismert, miszerint az utcai homlokzatot két ablakkal kell építeni. Ezzel megteremtődött az a lakásrend, melyre elsőként figyelt fel már Jankó János. https://library.hungaricana.hu/hu/view/ORSZ_SKAN_He_15/?pg=75&layout=s Letöltés ideje: 2021.01.01.

45 Tornác: Kisgyalánban, Göllében, Fonóban pitaroknak hívjuk.

46 Bóna Lászlóné (Széles Rózsa 1930) szíves közlése.

47 Göndöcs Béláné (Harsányi Margit) egész életét Kisgyalánban élte le. Mindenről tájékozott, annak ellenére, hogy nagyothalló.

48 Lanszkiné 2007, 126.

be az elsősobába, és engedélyezte a fényképezést. Margit néni ekkor aludt a harmadik szobában. Ez az a porta, amely műemlékvédelmet érdemelne, itt sem elvenni, sem hozzáadni nem lenne szabad semmihez. A ház, a gazdasági épületeivel együtt, a múlt század elejétől a II. világháborút követő rendszerváltásig változatlanul megőrizte teljes berendezési tárgyait. Azt követően újabb korszakok bútorainak egymásra rétegződése nem történt. Páratlan alkalom lenne majdan, így érintetlen formában megőrizni az utókor számára a gazdag paraszti lét ilyenét tárgyi bizonyítékait. Mindez Göndöcs Béláné (Harsányi Margit) felülmúlhatatlan, múlt iránti ragaszkodásának köszönhető. Egy egész korszakot felölelő bútor-, kép-, textília-, ruha-, konyhafelszerelés-, gazdasági eszköz-készletet őrzött meg maradéktalanul a legapróbb részletekig. A használati tárgyak funkciója rekonstruálható három generáción át, a negyedik generációt képviselő tulajdonos lánya a modernizációt édesanyja kérésére nem valósította meg, bár maradéktalanul megtehetné. Az udvar gondozott, virágos, és zöldségeskert is található benne.

Minden eredeti, még a villanykapcsolók, konnektorok is. A gázt nem vezették be, csövek nem csúfítják a falat. Egy korszak megtestesítője, a múltunk élő része a jelenben. Felszámolását követően nem volna mód a gazdag paraszti múltat reprezentáló teljes anyag újbóli összeállítására, amelynek korhűsége vitathatatlant. Páratlan lehetőség volna a 21. században a maga jelenlegi valóságában megőrizni ezt az ingatlant, minden ingóságával együtt. Kisgyalán egész közössége így érzi, Göndöcs Béláné (Harsányi Margit) ragaszkodása pedig bizonyítja.

A közösség korra, nemre való tekintet nélkül sokszor szóba hozza, hogy „nem szabadna bántani, azt a házat!”. Nálunk a „nem bántani” hivatott kifejezni, hogy őrizzük meg.

„Minden használati tárgy a mulandó kategóriájába tartozik. Ezek csak addig jelentősek számunkra, amíg működőképesek. (...) Itt olyan kulturális teljesítmények sorsa forog kockán, melyek ugyan egyes emberek tulajdonában állnak, de amelyek esetében mások is azok részeseinek érzik és tekintik magukat.”⁴⁹

Az udvarban található gazdasági épületekről is érdemes pár szót szólni, bár nem a dolgozat témája, hanem az elvárt megőrzésre irányuló célt kívánja szolgálni.

„Az istállós pajtáról, az emeleten lévő magtárról (15. ábra), valamint a pajtában készült fotók szintén igen szépen példázzák a paraszti munkaszervezést. A magtár 1947-ben épült optimista tervekkel a háború után. Nem sejtették a jövőt. Györfiékhez vőnek jött Harsányi József, akinek szintén leánygyermekei születtek, kikhez Fonóból vőnek jött Göndöcs Béla. Nem gondolták, hogy a saját erejükből újonnan elkészült magtárunkban a termelőszövetkezet fog terményt tárolni. Krétával a magtár ajtajára írt 1950-es évekbeli, téves időszak alatti feljegyzések, mindmáig az ajtón láthatóak.”⁵⁰

15. ábra. Az istállós pajta

„Ez a kolhoz típusú szövetkezeti forma váltotta ki a gazdaságszervezés legnagyobb ellenállását, mivel ehhez járult a földek, a gazdasági eszközök, berendezések, gépek és a jószágállomány leadásának kényszere, és ebben az üzemszervezetben a korábbi gazda rosszul fizetett bér munkássá vált, akinek mindenki parancsolhatott.”⁵¹

Az épület további helyiségei, az emelet a csöves kukorica számára készült góré módjára, a szellőzés megoldása érdekében léces oldallal (16. ábra). Ugyanitt található a zsurmoló (17. ábra)⁵², amely használata után került le a szem a földszintre garat segítségével a darálóba, ahol további tárolásra is mód nyílt. Az épület további helyiségeiben Fordson traktor és a rostálógép (18. ábra) található ma is. A magtár alapja terméskő, díszítése szemnek tetsző. A Harsányi József által készített kerek kút szintén éke az udvarnak.⁵³ Az idézet a helyi monográfiából: „kikhez Fonóból vőnek jött Göndöcs Béla” nem elírás, hanem valóban így történt. Első felesége, „Ilonka megégett. Hat évig volt özvegy Göndöcs Béla, hat év után kötött házasságot a Margittal.”⁵⁴

A családi gazdaságnak természetesen működni kellett tovább...

Aztán olyan időszak következett, hogy mindhárom falunak össze kellett fogni.

A II. világháborúban, amikor Tolbuhin marsall főhadiszállása (a Nagybajomban kialakult front miatt) Fonóban volt, a fonói lakosokat 6 hétre kitelepítették.

Akad olyan család is Kisgyalánban, ahol „18 fő is kénytelen volt ez idő alatt együtt élni. Mikor kitelepítették a fonóiakat, muszáj volt elfogadni őket. Odahúzódtak, ahol, akinek valaki rokona volt. Göllébe is mentek fonóiak.”⁵⁵

Göndöcs Béla szülei Fonóból természetesen fiuk családjához költöztek. Az elsősobában ekkor sem aludtak. Volt elég hely a másik szobákban is.

49 Szalay M. 2004, 7.

50 Lanszkiné 2007, 132.

51 Paládi-Kovács 2007, 22.

52 Kukoricacsőről a szem lemorzsolására szolgáló gép, ami kézzel is hajtható, a kerékre helyezett szíjjáttétellel motorral is működtethető. 2007-ben is többek használták.

53 Lanszkiné 2007, 132.

54 Bóna Lászlóné (Széles Rózsa) szíves közlése.

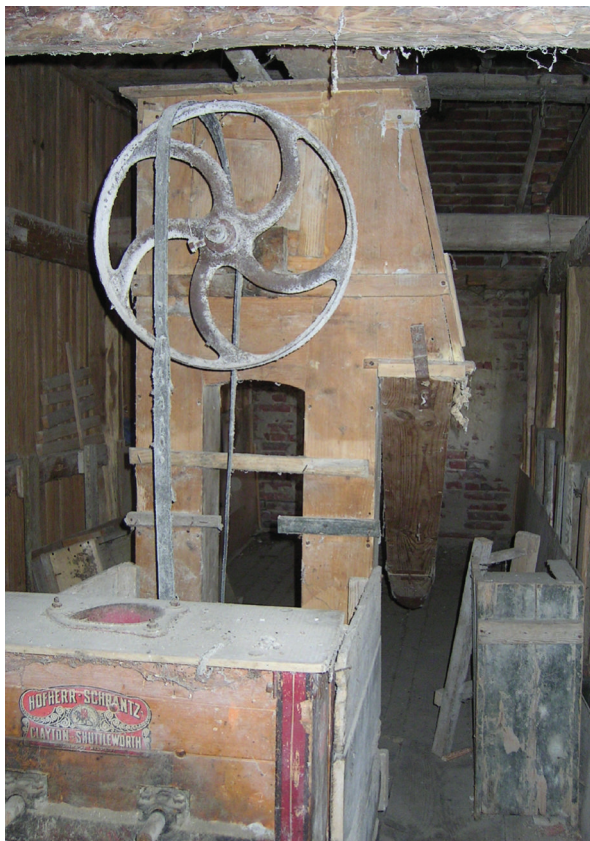
55 Bóna Lászlóné (Széles Rózsa) szíves közlése.

16. ábra. Az emeleten lévő magtár

18. ábra. A rostálógép

17. ábra. A zsurmoló

A háborút követő események során: „Volt, aki nem került el a kuláklistára kerülést: „özv. Harsányi Józsefné kisgyaláni kulák, jellemző, hogy munkásait nem fizette az utóbbi időben, így a Munkaügyi Bizottság 18.000 forintot fizettetett ki vele. Vejét szabotálásért internálták: tarlóhántást szabotálta, egész tevékenysége demokráciaellenes.”⁵⁶ A falu egyértelmű véleménye akkor és most is: „Nem érdeműte meg! Jó egy üdeig bányában Komlóra került Göndöcs Béla. Sanyargatták a kulákokat.”

Miendezek közben az itthon maradt család nem elég, hogy csak a hátsó szobákat lakhatta, majd ezt követően még ki is telepítették őket: „Itt, ebben az elsőszobában még tanácsház is volt!”⁵⁷ Amíg az intézőlakást nem tudták elfoglalni, addig az elsőszobát pakoltatták ki, és nyilvánították tanácsházzá. Harsányiék a hátsó szobában laktak. Hová pakolták a bútort, nem tudom. A falu közvéleménye Harsányiék mellett volt. Kalmár tanító zsúpos házába költöztették Göndöcséket⁵⁸, amikor már a tanító⁵⁹ a két mamát elvitte Fonóba lakni.⁶⁰

56 MNL Somogy Megyei Levéltára. Göllei körjegyzőség iratai, közigazgatási iratok. 1912–1948. 68–69.

57 Sok dologra csak most, 2020-ban derült fény számomra, különböző „rákérdezésekkel”, amelyek „maguktól” eddig nem hangzottak el. Nem tudtam, hogy tanácsháza volt az elsőszoba egy ideig (1968-as születésű vagyok, tehát ezt „nem értem”, vagyis ekkor még nem éltem.)

58 Mikor, hogy jön a családnév az ember nyelvére, vagy a feleség, vagy a férj családneve alapján.

59 A tanító, Kalmár Sándor kisgyaláni születésű, Fonóban lakott és tanított.

60 Szíves adatközlő: Bóna Lászlóné.

Szerencsére bútorait nem hordták szét, szégyellte volna magát a közösség, ha egyáltalán valakinek megfordult volna a fejében a gondolat, hogy eltulajdonítson valamit. Az elsőszoba tanácsház mivoltának köszönhetően továbbra sem aludt itt senki. Hacsak a tanácselnök nem szunnyadt el az íróasztalánál, de az semmiképpen nem volt hivatalos, egyik pozíciót illetően sem, sem a tanácselnöki, sem az elsőszoba funkció tekintetében.

A nem kevés megpróbáltatások ellenére sikerült elkerülnie az elsőszobának a benne történő alvást. E tekintetben is megőrizte eredeti funkcióját 121 éven keresztül. Az értékrend időtálló, egy közösség akkor is ragaszkodik hozzá, ha már túlhaladott sok tekintetben.

„A háznak nem csupán olyannak kell lennie, amiben átányi módra lehet élni – alkalmasnak kell lennie arra is, hogy a halottnak megadják benne a végső tisztességet. A halott felravatalozása a maga házában történik. Ez különösen nevezetes eseménye a háznak, mert ilyenkor – kiváltképp, ha köztisztületben álló idős személy a halott – olyanok is felkeresik, akik egyébként sohasem léptek volna be oda. Az ilyen felravatalozott, búcsúzásra kiterített halott szobájában szokás szerint télen fűteni kell. A két háború között épült házak tisztaszobájából sokszor elmaradt a kemence, s így a szoba fűthetetlen lett.”⁶¹

Így történt itt is, Kisgyalánban is, Csima Lajosné (Vörös Erzsébet, 1940) visszaemlékezése szerint: „*Harsányi Katica* (Harsányi Józsefné Györfi Katalin) *felravatalozásakor a két ágy végében volt a koporsó.*” Vélhetően öten voltak felravatalozva 1901 óta ebben a szobában.

„*Halottnézni*” mindenki elmehetett a faluba mindenkihez, a világ legtermészetesebb dolgai közé tartozott ez a lehetőség, azt vették volna zokon, ha nem teszik meg. Erre is való volt az elsőszoba, ezért nincs fűtés bennük. A reprezentáció kölcsönös volt, a családtagot elvesztő család a ravatalt illő, magasztos környezetbe helyezte, szentképek függtek a falon, a tükör fekete lepellel volt leterítve. Egyébként pedig a szobát gazdagon díszítették. A tiszteletüket tevő falubéliek, akik a múltban fokozottan egymásra voltak utalva (ami ma már nincs így), pedig egyéb alkalomkor be sem mehettek ebbe az elsőszobába. Így aztán a körbejáró tekintetek által sok mindent megjegyeztek a halottnézők. A köztudatban ma is él:

„*A lilimos ágyterítőt (19–20. ábra) 1926 körül vették, amikor a Margit született.*” Nagynénémnek (1930), mikor megtudta, hogy újra fényképeztük az elsőszobát, az volt az első kérdése, hogy „*ugye megvan a lilimos ágyterítő?*”. Ezek szerint közel 100 éve vásárolták. A szoba mennyezete már 1901-ben polgári hatásra stukkatoros, nem mestergereudás. A szoba 4×4,5 méteres, három ablak található a szobában, csipkefüggönyel, az utcára néző ablakok között a tükörállvány található (21. ábra).

Díszítőfestés az elsőszoba és a középső szoba mennyezetén, mintás mészfestés, négy mintával, három színnel (22. ábra), az úgynevezett „*piktorolás*”⁶²,

19-20. ábra. A lilimos ágyterítők

21. ábra. Csipkefüggönyök, tükörállvány

22. ábra. A mennyezetén mintás mészfestés

61 Fél-Hoffer 1967, 92.

62 Itteni jelentése: szobafestő által fehér falfelület színes festékbe mártott hengerrel történő festése.

az 1940-es évekből. Padozata fapadló. Az ágyakkal szemközti oldalon két darab politúros, keményfából készült, kétajtós állószelekrény (23. ábra), amelyeket az ablakok között, a sarokban még egy régebbi stílust követő, festett, sötétbarna, íves, kétajtós állószelekrény követ. Az ágyak mellett is található mindkét oldalon a hálóbútorhoz tartozó lakkozott, keményfa szekrény, összesen öt darab növeli a szoba tekintélyét. Továbbá három kisebb szekrény (24. ábra) tartozik a berendezési tárgyak közé. Nem mindennapi tárgyegyüttes tölti meg az előszobát.

23. ábra. Keményfából készült kétajtós állószelekrények

24. ábra. Kisebb szekrények

Bóna Lászlóné (Széles Rózsa) előszobája

Nagynéném 1957-ben menyecskének ment a régi házhoz, amelyet elbontottak, ahol a 18 embernek kellett laknia a fonóiak kitelepítésekor. Férj, feleség a helyi termelőszövetkezetben dolgozott, Bóna László brigádvezető volt, Nagynéném növénytermesztő.

Az új ház 1963-ban épült, a régi elvek szerint (25. ábra), de már terméskő lábazattal, téglából. Ekkor már a sátor tetős házak építése volt szokványos. Ennek ellenére nyereg tetős, pitaros, elől három szoba, egy kiugró előszoba, kamura, konyha, és hozzáépült istállóval készült el az új ház.

A ház szerkezete hagyományos maradt, a belső tervek használata és a berendezés is a hagyományt követte. A változás, az anyaghasználaton kívüli újítás a sátor tetős házakban is alkalmazott dupla hármastablak és a kétszárnyas ajtók szobák közötti beépítése volt. Ennek okán nem két különálló ablak került az előszobára, hanem középre a hármastablak. Így a tüköraltvány (26–27. ábra), az ablakok között már nem kaphatott helyet, ezért a sarokba került. A szoba mérete 4×4-esre csökkent, a szekrények az ágyval szemközti oldalon fértek el. A padozatot parkettamintás cementlap burkolja, amelyben barna és sárga csíkok váltakoznak. Az új keletű dolog a hűtőláda, és ne feledjük, hogy azt a hűvös helyiségbe jó tenni. Jól megfér egymással a gyakorlati szempont és a reprezentációs igény. Terjedelme miatt az egyik lehetőség itt volt az elhelyezésére, és a legnagyobb védelmet is itt kapta. A községben a gáz bevezetése 2000-ben történt. A szobák közül kettőben helyeztek el konvektort, az előszobába nem kötötték be a gázt, ott addig sem volt fűtés, és azt követően sem.

A berendezési tárgyak vásárlására való visszaemlékezés: „A dupla kép 500 Ft volt, busszal lett haza hozva Kaposvárról, Sántoson leszálltam a buszról búcsúra hívni a sántosi rokonokat. Anyikám és a Marink⁶³ hozta haza a képet, nem nagyon örültek neki. Örzse néném vette a szentképeket, amik a kisszobában vannak, 1928-ban, azok is szépek. A hálóbútorot 6000 Ft-ért vettük. '969-ben már bent volt az előszobában. A függönytartót Göllében vettem, gyalog hoztam haza. Bóna mama 1969-ben agyvérzésben halt meg, itt, az előszobában volt felravatalozva, a két ágy végében, két hokedlire téve a koporsó. A tükör fekete keszkenyővel volt letakarva.”

Ez volt az első és egyben az utolsó felravatalozás az 1963-ban épült házban.

A 2012-es fotók (28–29. ábra) szomorú eseményről tanúskodnak. December 12-én volt a sógorom temetése és az ezt követő tor.

„Ezen a napon történt a három szobában a három ebédlőasztal megterítése, mindegyik asztal takács által szőtt, piros-fehér szőttessel volt leterítve. A fiatalok a fehér damaszt asztalterítőkre voksoltak, de természetesen a tort kiállító feleség szava döntött. A vászon piros csíkjai minden terítőn egyediek voltak, minden darab igen tetszetős. A megterített asztalok sokkal szebb

63 A nagyanyám és a fiatalabb nagynéném.

25. ábra. Az 1963-ban épült ház

26. ábra. 2007-ben készült kép

27. ábra. 2020-ban készült kép

28. ábra. A legdíszesebben terített asztal az elsőszobában, 2012

benyomást keltettek, mint a jelenkor igénye szerintiék. Nagynéném ragaszkodása a szüleitől, nagyszüleitől örökölt értékekhez mind szellemi, mind anyagi téren megbecsülése paraszti kultúrájának, bizonyítja azt az értékrendet, amiben életét leélte.⁶⁴ A legdíszesebben terített asztal az elsőszobában volt.

2017-ben az elsőszobát újra kifestette nagynéném, természetesen „piktorolva lett”, ezt követően újra berendezték a szobát (30–45. ábra).

Többfordulós feladat volt az ágyneműk visszahordása. A JYSK-ös ágyakhoz hasonlóan kellett bepattintani a léceket az ágyakba, nincs új a nap alatt. Az 50 év feletti nehéz matracok teljesen újszerűek, penésznek nyoma sincs. (Nem izzadt bele soha senki.) A bútorok is eredeti helyükre kerültek vissza.

29. ábra. A második szobában terített asztal, 2012

64 Lanszkiné 2013, 296.

30-45. ábra. A frissítő festés után készült fotók

Most is ott voltak, 2020 novemberében, bár új német tulajdonosa van a háznak, aki teljesen bebútorozottan vásárolta meg a házat, miután nagynéném idősök otthonába vonult.⁶⁵ Azonban továbbra is jelen időben beszél róla, amikor összehasonlítjuk az elsősobákat.

„Éppen úgy van, mint az enyémben, énnálam, az ágy végében, asztal és két szék. Az ágyon szövettakaró, eleinte nem volt bársony.”

Csima Lajosné (Vörös Erzsébet) elsősobája

Csima Lajosné (Vörös Erzsébet) háza, ahová menynek került, a Kossuth utcában épült. Csima Lajos foglalkozása rendőr volt, felesége a helyi termelőszövetkezetben dolgozott.

„Az 1700-as évektől a templomtól keletre terült el a falu. A templomtól fölfelé az 1920-as évek után építkeztek. Az 1920-as és az 1946-os évek között a házak főként tömészházak voltak. A Nagyatádi-földreform után mérték ki a házhelyeket a mostani Kossuth utcában, ahol előtte kenderföldek voltak. Volt, aki a saját kenderföldjére építette a házát.

Gyalán 1767-es urbáriuma⁶⁶ szerint már a Csimák és a Vörösök is jelen vannak a községben. Ugyanakkor Bálizsok is éltek itt, akik a Csimák anyai ágát képviselik. Az ugyanez évi göllei urbárium tanúsága szerint öreg Szente István Gölle lakosságát gyarapította, akinek egy későbbi leszármazottja, Szente Mária Gölléből került Gyalánba menyecskének Csimáékhoz 1935-ben.

Csimáék háza az 1920-as évek közepén épült a falu lakosságának növekedése következtében új helyen, a külsősorban, nyeregvetős pitaros, háromszobás hosszú ház. Vörös Erzsébetet ebbe a házba hozták férjhez 1958-ban, az utca túloldaláról. *„Csak a kövesúton át kellett gyűnni.”* Az ő házuk 1946-ban épült, ekkor főként a volt gazdasági cselédek építkeztek. Édesapja a II. világháborúban elhunyt. Anyai nagyapja, Hottó József az uradalomban gazda volt. Csima Lajosné lényegre törő mondatokkal emlékezett vissza: *„Hottó papa fölkarult bennünket. Édesapám molnár volt, meghalt a fronton. Kaposváron a Kölcsey u. 28.-ban volt házuk, el lett adva, ide lett fektetve. Mindig kötelességtudóak voltunk, kiálltuk az iskolát, itt dolgoztunk, az '53-as tsz-ben a répába: Gyertek, fiaim kiérünk, mehetünk haza. Kiértünk, megfordultunk a rendben! Lali udvarolt. '958. április 18-án volt a lakodalom. Kipakoltunk az elsősobából, a lakodalom az első két szobában volt. Három szoba van elől. Az anyósom bútorra volt az elsősobában bent, két ágy, tükör. Elsősobában soha nem aludt benne senki. Szente szüle (Szente Mária) Gölléből hozta a takács által szőtt piros hímest, tollal tömött két vászonvankost és a két vászondunyhát hozományba (46–48. ábra), ezek keskenyebbek a maiaknál.”*

Így igazán büszkéek lehetünk rá, hogy 2022-ben Bönci néni rendületlenül őrzi anyósa stafíringját. Szente Mária hozománya 1935-ből 87 éve szerves részét képezi

46-48. ábra. Szente szüle hozománya 1935-ből

⁶⁵ Az ágyneműt háromfelé osztottuk el, unokatestvérek, így elosztva is két ágyneműtartót tölt meg személyenként.

⁶⁶ MNL. Somogy Megyei Levéltára Regulatio urbarialis Gyalán 1767.

az elsősoba berendezésének. Az *ágyiruhák*⁶⁷ maradtak, és gazdagították a következő generáció hozományát. Ami 1958-ban a következőkkel bővült: „*egy három és félszeles dunyha, egy két és félszeles és két párna*”. Viszont Vörös Erzsébet bútorai két támlás ágy, két éjjeliszekrény, két szekrény, tükör Sente szüle az anyós bútorainak helyére került, s azok két szobával hátrébb, a harmadik szobába kerültek. Ahogy a bútorok, úgy a családtagok, após, anyós is a harmadik szobába költözött. A második szobában a fiatal pár aludt. „*Úriszoba elsősoba, itt nem aludt senki. Harmadik szobában apósom, anyósom aludt.*” A család növekedésekor: a „*mamáéknál aludtak a gyerekek. Apósom anyja, Bálizs szüle a konyhában aludt: Jaj, szógám, ott köll hagyni az én kis ágymat. Máskor nem úgy volt.*”

Az ország más területein sem volt másképp, Borsod-Abaúj-Zemplén megyében szintúgy hátrébb kerültek az anyós bútorai. Abban viszont van különbség, hogy a szobát Külső-Somogyban nem hívják háznak.

„Az elsőház használaton kívül maradt a család növekedésekor is. Azonban ide került az esküvő után a fiatalasszony stafírunja, sokszor az anyós bútorainak helyét vette át, s azok hátrébb, az utóházba kerültek.”⁶⁸

A lakodalom napján a lányos háznál a násznép megtekinthette a hozományként viendő ágyneműket, ami az 1950-es évek hálószobabútor-garnitúrájának megvásárlása után került át az új otthonba.

A Somogyi Honismereti Híradó repertóriumát áttekintve, amely az 1970-től ez idáig terjedő időszakot öleli fel, nem találtam tisztaszobára vonatkozó tanulmányt. Azonban innen megtudható, hogy a tisztaszoba állományát gyarapító vánkösökért 1954-ben mentek utoljára Kötcsén.⁶⁹

Az esküvő napján kapta az ifjú pár a szentképet (49. ábra). A bal sarkában az ajándékozó család neve és a lakodalom időpontja látható, a képkerettel harmonizáló aranyszínnel festve.

Az ágyakon jelenleg bársony ágyterítők vannak, ennek is megvan a maga története:

„*A szövet ágyterítőket a Kovács Bözsi keresztanyám*⁷⁰ *vette. Rá egy évre kicserélte bársony ágyterítőkre, mert 1958-ban nem lehetett bársonyterítőt kapni.*” Az elhatározást tett követte, a közösség ízlése ekkor már a bársonyterítőt helyezte a szövetterítő elé.

„Egy közösségi alkotás volt szinte a hozomány, amelynek nagyon erős üzenete lehetett a szűkebb és tágabb közösség számára.”⁷¹

A tárgyiasult ajándékoknak nagy szerepük volt, ma már kihangsúlyozzák a házassulandók, hogy ajándékként pénzt kérnek. Az 1950-es években az ágyterítő, a szentkép a közösség erkölcsi normáinak felelt meg. Amihez való ragaszkodás és ezek megbecsülése továbbra sem szűnt meg.

49. ábra. 1958-as lakodalmi ajándék

A hozományon, ajándékon kívül fontos szerep jut az elsősoba lakáskultúrájában a saját készítésű tárgyoknak.

Csima Lajosné (Vörös Erzsébet) nagyon sokat hímzett. „*A futórózsás terítőt délben is varrtam, a tészen ebédszünet alatt, kint a mezőn.*” Igen szépek a kalocsai hímzések, „*színét, visszáját*” szinte meg sem lehet különböztetni (50–51. ábra). Méltán elmondható ezekre a terítőkre, hogy örök darabok, több generáció számára készültek. Nem a fogyasztói társadalom igényeit tükrözik az elsősobák. Itt nem szempont az újítás, a tárgyak gyakori lecserélése. Az örökölt tárgyakat éppen ezen szempontok miatt megbecsülték, megtartották.

A vásárolt tárgyak közül azt, amihez a kötődés kiemelt szerephez jut, Vuk⁷² (52. ábra), a földgömb is itt került megőrzésre.

Az ágyakon sima bársonypárnák találhatóak, az anyag megcsipkedése térhatásúvá teszi a párnákat, az öltések dimenziót adnak nekik. Színben a párnák Vukkal együtt összeillenek az ágyterítők színével. A támlás ágyak végében lévő gyerekágyon, az öt párna közül egy, úri hímzett párna. A díszítettséget a csipke-terítők is fokozzák.

Ahhoz, hogy mutatós legyen: „*a felvetett ágy hegye nem csapott, szép, szegletes legyen, a teteje pedig szép sima, ezért partvissal simítom le. Csipkehorgolás volt a divat, mikor férjhez gyűttem. ágyon is van, díszlik.*”

Baba itt is ül az ágyon, ami a „*magunk öröme*” készült. „*Törökkoppányban csinálták a babát, törökkoppányi viselet szerint, minden ruhadarabja megvan, még a péntők is* (53. ábra). A *Nikolett* (unoka) *mikor még kicsi volt, az anyja* (Bönci néni lánya, Csima Edit) *betette a babát a szekrény aljába, hogy nehogy bántsa.*” Gölle elsősobáiban is ülnek babák az ágyakon, amelyek az unokák számára minden esetben elérhetőek. Vásárolnak az unokáknak sokkal értékesebb babákat is, de ezek a babák az elsősoba elengedhetetlen részét képezik, amivel a gyerekek nem játszhatnak.

A tükörállvány a két ablak között található, a padozatot parkettamintás cementlap borítja (54. ábra). A mennyezetet itt is mintával hengerelték, azaz piktórolták, három színnel, három mintával (55. ábra).

67 Ágyneműk.

68 Egy_kihal_falu_a_Bdvavlygyben_Tornabarakony_lakskultrja_96201.pdf Letöltés ideje: 2020.11.13.

69 Mihály 1999, 52–53.

70 A keresztapa-, keresztanyaság igen bonyolult, szövevényes, választott rokonság, a hozzá járó családtagokkal együtt.

71 Granasztói 2017, 101.

72 Vuk Endre játéka volt, ő fiatal felnőttként hunyt el balesetben.

53. ábra. A baba törökkoppányi viseletben

50-51. ábra. A saját készítésű terítők

54. ábra. A padozat parkettamintás cementlap

52. ábra. Vuk

55. ábra. A mennyezetet piktórolták

A polgári lakáskultúra hatása a paraszti lakberendezésre

A 56. ábrán látható a dívány, amit tulajdonképpen csak megörökíteni szerettem volna, azon okból, hogy „amióta az eszemet tudom”, és ez több mint 50 év, a dívány ugyanazon a helyen áll. A szülői házunk mellett, az 1920-as években épült nyeregtetős, pitaros házban, a harmadik szoba bejáratával (57. ábra) szemben lévő falnál található. Széles Erzsébet (1922–2011), Őrszike néni az 1940-es évek elején kapta a díványt, így közel 80 éve áll ugyanazon a helyen.⁷³

Úri, polgári hatásra vált kedvelté az 1930-40-es években a dívány. „Hosszúka, keskeny, téglalap alakú ülőfelülettel rendelkező dívány, amelynek két rövidebbik oldalán kárpitozott, henger alakú karfa van. Hátoldala levehető keret, amelynek két szélső, díszesen kialakított léccel felül egy farúd köti össze. Ezen gyűrűkről rojt lóg le. A hátsó keret két oldalsó léce a háttámlába erősített léccel mögött kialakított nyílásba illeszkedik. A háttámla előlől kárpitozott, az ülőfelület és az oldalsó hengerpárnáival megegyező (...) anyaggal. A hengerpárnák szintén levehetőek, a dívány lábai esztergált pogácsalábak.”⁷⁴ „A dívány nagy szó volt, Süle Őrszike-nak (Széles Erzsébet, férjezett név a Süle), Süle Irmának, Szántó Rozikának, az egyes lányoknak volt. Életre szóló harag is lett a díványoknak köszönhetően. A II. világháború alatt, amikor Tolbuhin marsall főhadiszállása Fonóban volt, sokat jött az orosz, elvitte a díványt Gyalánból Fonóba, vissza sem került. A falu bírójától kérte, honnan lehet elvinni a díványt, és persze a bíró nem a saját lányát adta oda. A dívány többet vissza se került Fonóból. Biztos sok volt a tiszt, aztán köllött nekik a dívány.”

Az 58–59. ábrák, amelyek a hímezett képről, asztalról csipketerítővel, lila, fehér virágmintás terítővel a tükrön készültek, polgári stílust képviselnek. A polgári lakáskultúra hatással volt a paraszti lakberendezésre is.

Az elsőszobák állandósága, mozdulatlansága változatlanul adja tovább azt az értékrendet, amit képvisel. Ahol a közösség úgy érzi, hogy teljesen meg kell újulni, ott megteszi. Pontosan 2020-as példa is van az elsőszobával rendelkezők között, hogy szülei műkő síremlékét gránitra cserélte 800 000 Ft-ért. Arra is volt gondja, hogy a jó állapotban lévő régi sírkerettel egy másik, töredezett sírkeretet kicseréltesse, a nem közeli rokon sírján. Mondván, „használjuk a földjét”, a termőföldnek nagyon fontos szerep jut. Sírfelújítások több esetben történtek az elmúlt években. Ami fontos

e téma kapcsán, hogy anyagi javak nem szabnak gátat sehol egy teljes felújításnak sem. Az 1940-es években piktorolt plafonok azért nincsenek újra festve, mert hol lehetne találni olyan szobafestőt, aki a szoba mennyezetét több színben újra kifestené.

„Tévedés volna azt hinni, hogy napjaink falusi kultúrája a több évszázados örökség nélkül formálódik. Viseletében, tárgyi környezetében hangsúlyozza paraszti voltát. A falu ma is együtt élő közösség, amit számos szál fűz elődeihez, közösségként reagál a világra, és közösségként változik a világgal.”⁷⁵

„A gyűjtőmunkára sarkallt, hogy a közösségünkben tapasztalt, ma még élő hagyományok több esetben már múlt időben vannak megfogalmazva. Pedig az e községekben élő emberek emlékezete igen távoli múltba is visszanyúl, a jobbágyfelszabadításig mindenképpen, amit több példa is igazol. Ha ez így van, akkor pedig miért ne őrizné hagyományait? (...) *A múltnak a tisztelete bent van a jellegzetes paraszti vászonban! A kendert három hétig áztatták, süttették, nyomták, gerebenezték, hogy mit dolgoztak vele! A mi nemzedékünk már ezt nem tette.* A hagyományok tovább élése a múlt megbecsülésében rejlik.”⁷⁶

Jelen pillanatban is azonnal kézzel foghatóak nemcsak a fényképek, hanem az is, ami a fényképeken látható eredeti helyükön.

„A »pillanat etnográfiaja« minket mint dokumentátorokat, gyűjtőket, kortárs értelmezőket is leír és kifejez, nem csupán adatot szállít a bölcs(ebbnek vélt) utókor számára. Épp ebben áll nélkülözhetetlen ereje, a jövőt a mán keresztül szolgáló fundamentuma.”⁷⁷

Az elsőszobák szerepe ma is ugyanazon szempont szerinti, mint elődjeiké, ma is összefügg az ünneppel, a szobába való bemenettel. Vasárnap mise előtt az akasztós szekrényben függő ruhákat ott ölti magára a misére menő, és oda helyezi vissza. A nem mindennapos használatra utal, hogy 2007-ben is kulcsra volt zárva Margit néni elsőszobája, az 1980-as évekre Fonóban visszaemlékező unoka ugyanezt mondta el, hogy nagyanyja kulcsra zárta az elsőszobát. Félte a megőrzést, a folytonosságot biztosítja.

Az elsőszobák kapcsán nem mondható el, hogy „a paraszti hagyományok elszürkültek volna a mindennapi éltben”. A képek nézegetése során is elhangzott, hogy „nem a szürke száz árnyalata, az egyszer biztos!” A község tárgyi világa tükrözi a gondolkodásmód hasonlóságát, a legérdekesebb példa, hogy az 1920-as évektől vásárolt matyóterítők, még mindig díszítik az elsőszobákat.

73 A díványfotózás megtörténte után, mikor már az utcán voltam, a saját szülői házunk előtt, éppen akkor jött Csima Lajosné szüretelni oda, ahol a fényképezés történt. Itt viszont az adott pillanat szerepe értékelődött fel, amikor „spontán” érdeklődtem: Bónci néni, van elsőszobája? Van hát, leszüretelünk, aztán jöhetnek fényképezni. A szemközti házban pedig a Gölléből férjhez jött Fekete Gézánéval (Varga Marika) volt megbeszélve, hogy indulunk Göllébe édesanyjához az elsőszobájukat fotózni. Számomra hihetetlen módon, mondhatni igen kis sugarú körön belül gyarapodtak fotózásra az elsőszobák. A második göllei elsőszoba létrejele pedig a göllei távolsági buszon utazva kérdeztem rá, jó helyen, jó időben.

74 <http://www.e-skanzen.hu/web/skanzen/data.01.01.php?bm=1&as=54332&mt=1> Letöltés ideje: 2020. 10. 28.

75 Kis magyar néprajz a Rádióban – A Google Könyvek találat. Letöltés ideje: 2020. 12. 29.

76 Lanszkiné 2013, 296–297.

77 http://real-d.mtak.hu/1175/1/dc_1594_18_tezisek.pdf Letöltés ideje: 2020.12. 28.

56. ábra. A dívány

57. ábra. A dívánnyal szemközi ajtó

58. ábra. Hímzett kép

59. ábra. Asztal csipketerítővel

Ábrák forrása:
A fotókat Lanszki Péter készítette.

Irodalom

- CS. SEBESTYÉN, K. 1929: A magyar parasztbútor – Népünk és nyelvünk 1: 274-281.
- BÁLINT, S. 1937: Népünk ünnepei. Az egyházi év néprajza. Budapest.
- EPERJESSY, E. 2006: Puszták népe a Zselicben (1900-1950). Budapest
- FEJŐS, Z. 2003: Tárgy-fordítások. Budapest
- FÉL, E. – HOFER, T. 1967: Arányok és mértékek az átányi gazdálkodásban és háztartásban. – Néprajzi Közlemények XII: 3-4. Budapest
- FLÓRIÁN, M. 1992: A népelet ábrázolása magyar néma játékfilmekben. – Közéletek. pp. 323-337. In: Néprajzi, történeti, antropológiai tanulmányok Hofer Tamás 60. születésnapjára (Mohay, T. szerk.). Ethnika, KLTE Néprajzi Tanszék, Debrecen. 323-336.
- FÜGEDI, M. 2001: Reprezentáns népcsoportok a 19-20. század fordulójának népművészet-képében. Herman Ottó Múzeum, Miskolc
- GRANASZTÓI, P. 2017: Tárgygyűtesek az életút elején. – Ethnographia 128: 100-106.
- GUNDA, B. 1991: Hagyomány és európaiság. Akadémiai székfoglaló, 1991. január 28. Budapest
- KAPITÁNY, O. 2008: Dél-dunántúli Tájházak. Kaposvár
- K. CSILLÉRI, K. 1972: A magyar nép bútorai. Budapest
- LANSZKINÉ SZÉLES, G. 2007: Kisgyalán története és néprajza. Kiadta a Kisgyalán Községi Önkormányzat, Kaposvár
- LANSZKINÉ SZÉLES, G. 2013: Életfordulók és közösen végzett munkák ételei és szokásai az 1940-es évektől napjainkig. – A Kaposvári Rippl-Rónai Múzeum Közleményei Kaposvár 01: 261-298. <https://doi.org/10.26080/krrmkozi.2013.1.261>
- LANSZKINÉ SZÉLES, G. – LANSZKI, J. 2014: Fonó és Kisgyalán községek népi építészete, az istállók rendeltetésének változása. – A Kaposvári Rippl-Rónai Múzeum Közleményei 03: 247–256. <https://doi.org/10.26080/krrmkozi.2013.1.261>
- LANSZKINÉ SZÉLES, G. 2020: Egyházi öltözékek, miseruhák Gölle és Kisgyalán községekben a 18–21. században. A Kaposvári Rippl-Rónai Múzeum Közleményei 07: 305-320. <https://doi.org/10.26080/krrmkozi.2020.7.305>
- MIHÁLY, GY. 1999: A vánkossért menés. (Elfelejtett lakodalmi szokások Kötcsén). – *Somogyi honismereti híradó*. 19:52–53.
- NAGY, A. 2013: A kastélyhasznosítás regionális jellemzői Észak – Magyarországon, különös tekintettel a turizmusra PhD értekezés tézisei Pécsi Tudományegyetem
- PALÁDI-KOVÁCS, A. 2007: Azok az ötvenes évek falun. – Ethnographia 118: 219–226.
- SELMECZI KOVÁCS, A. 2014: Nemzeti jelképek a magyar népművészetben. Budapest
- S. LACKOVITS, E. 2017: Családszerkezet, rokonság, temetkezési rend a Balaton-felvidéken. – Ethnographia 128: 64-73.
- SZALAY, M. 2004: Tárgyi világ és társadalom. A művészet fogalom kultúrák közötti összehasonlításban. – Tabula 7:3-14.
- SZITA, L. 1993: Somogy megyei nemzetiségek településtörténete a XVIII-XIX. században. – Somogyi Almanach 52. Kaposvár
- VEREBÉLYI, K. 2015: Utak és tévutak a népművészet kutatásában. – Ethnographia 126: 1-23.
- MNL. Somogy Megyei Levéltára 1718. Ö. 141-141/a
- MNL. SML. Göllei körjegyzőség iratai, közigazgatási iratok. 1912–1948. 68–69.
- MNL. S ML. Regulatio urbarialis Gyalán 1767.
- A végrendelet 1864, leltárív 1865-ből, Horváth György (Fonó) magántulajdona.

Letöltések:

- https://library.hungaricana.hu/hu/view/ORSZ_SKAN_He_15/?pg=75&layout=s Letöltés ideje: 2021.01.01.
- https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/muzeumok/mamutt_evkonyv_11/pages/001_tanulmanyok.htm Letöltés ideje: 2020.10.30. Egy_kihal_falu_a_Bdvavlygyben_Tornabarakony_lakskultrja_96201.pdf Letöltés ideje: 2020.11.13.
- <http://www.e-skanzen.hu/web/skanzen/data.01.01.php?bm=1&as=54332&mt=1> Letöltés ideje: 2020. 10. 28.

